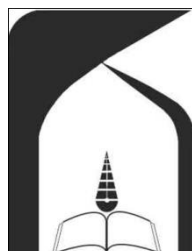

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«به نام خدا»

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه فلسفه و حکمت

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد فلسفه و کلام اسلامی

تحلیل و نقد آراء ملاصدرا در باب ادراک حسی (با تکیه بر آراء علامه طباطبایی)

نرگس شهامت پور

استاد راهنما:

دکتر رضا اکبریان

استاد مشاور:

دکتر داود حسینی

اسفند ۹۱

آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهش‌های علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرح‌های تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجو مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب، نرم افزار و یا آثار ویژه (اثر هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین‌نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

«اینجانب علیرضا شمس‌الاحق دانشجوی رشته فلسفه و علوم اسلامی، ورودی سال تحصیلی ۱۳۸۹ مقطع کارشناسی ارشد دانشکده علوم انسانی متعهد می شوم کلیه نکات مندرج در آئین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته‌های علمی مستخرج از پایان‌نامه / رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آئین‌نامه فوق‌الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می‌دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز اختراع بنام بنده و یا هر گونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله بر اساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هر گونه اعتراض را از خود سلب نمودم»

امضا:

تاریخ: ۹۲/۱/۲۲

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد/ رساله دکتری نگارنده در رشته علم و فلسفه اسلامی است که در سال

۱۳۹۱ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار

خلیم/جناب آقای دکتر رهنما اکبریان، مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر رادر حسینی

و مشلوم سرکار خانم/جناب آقای دکتر از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶: اینجانب نرگس سراسر دانشجوی رشته علم و فلسفه اسلامی مقطع کارشناسی ارشد

تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: نرگس سراسر

تاریخ و امضا:

۹۲/۱/۲۲

بسمه تعالی

تائیدیة اعضای هیئت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه خاتم نرگس شهامت پور تحت عنوان :

" تحلیل و نقد آراء ملاصدرا در باب ادراک حسی (با تکیه بر آراء علامه طباطبایی)"

را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کنند .

اعضای هیات داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱- استاد راهنما	آقای دکتر رضا اکبریان	استاد	
۲- استاد مشاور	آقای دکتر داود حسینی	استاد یار	
۳- استاد ناظر	خاتم دکتر حوران اکبر زاده	استاد یار	
۴- استاد ناظر	آقای دکتر علی فلاح رفیع	استاد یار	
۵- نماینده تحصیلات تکمیلی	آقای دکتر علی فلاح رفیع	استاد یار	

چکیده

ادراک حسی که از راههای مهم شناخت می باشد از دیرباز مورد توجه فلاسفه مسلمان و غیر مسلمان بوده است. سه‌روردی در این رابطه معتقد است ابصار عبارت از این است که شیئی نورانی و یا روشنی گرفته ، با عضو بینایی که در آن رطوبتی صیقلی و عکس‌نما هست مقابل شود و هرگاه این شرایط پیدا گردد و موانع برطرف باشد ، برای نفس ، علم اشراقی حضوری به مبصر واقع می‌شود و در آن حال نفس آن را آشکارا و هویدا ادراک می‌کند .

ابن‌سینا در این باره با رأی طبیعیون و نظریه انطباع موافقت می‌کند و معتقد است به هنگام رؤیت، انطباعی حسی از جسم به چشم می‌رسد و باعث دیدن شیئی می‌شود.

اما ملاصدرا اولین فیلسوفی است که تجرد قوای حسی و خیالی را ثابت می‌کند. و از این طریق ادراک حسی و خیالی را مجرد می‌داند. ملاصدرا قائل به قیام صدوری صور خیالی و صور حسی به نفس است. او معتقد است نفس در پیدایش ادراک حسی، خیالی و عقلی مانند جهان خارج نقش ایفا می‌کند و منفعل نمی‌باشد. نفس به دلیل حرکت جوهری ، سعه وجودی پیدا میکند و دارای قدرت خلاقیت می‌شود و می‌تواند به هنگام مواجهه با اشیاء پیرامون صور همه اشیا را در خود ایجاد کند و از این طریق آنها را مشاهده نماید.

علامه طباطبایی نیز به پیروی از ملاصدرا قوای حس و خیال را مجرد می‌داند و در نتیجه حقیقت ادراک را رخدادی غیر مادی تلقی می‌کند و فعل و انفعالات مادی را صرفاً اموری اعدادی و آماده کننده شرایط ادراک می‌دانند. اما دیدگاه علامه در زمینه کیفیت ادراک حسی با ملاصدرا متفاوت است. او معتقد است هنگامی که مدرک با یک شیئی محسوس روبرو می‌شود، نفس، با صورت آن اشیاء در عالم مثال ارتباط پیدا می‌کند و بدین طریق آنها را مشاهده می‌نماید.

در این تحقیق به بررسی حقیقت ادراک حسی از منظر ملاصدرا و علامه طباطبایی می‌پردازیم و بیان می‌کنیم که چرا علامه در این باب، راه نوینی را برمی‌گزیند.

واژگان کلیدی : ابن‌سینا، شیخ اشراق، ملاصدرا، علامه طباطبایی، ادراک حسی، تجرد

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

فصل اول: طرح تحقیق.....	۱
۱-۱- مقدمه	۲
۲-۱- بیان مسئله.....	۵
۳-۱- سؤالات تحقیق.....	۵
۴-۱- فرضیه های تحقیق.....	۵
۵-۱- سوابق مربوط.....	۶
۶-۱- اهداف تحقیق.....	۷
فصل دوم: نظر ملاصدرا در باب ادراک حسی.....	۸
۱-۲- مسئله ادراک.....	۹
۲-۲- اقسام ادراک.....	۱۱
۱-۲-۲- ادراک حسی.....	۱۲
۲-۲-۲- ادراک خیالی.....	۱۴
۳-۲- دیدگاه ملاصدرا در باب کیفیت ادراکات حسی.....	۱۸
۱-۳-۲- نظریات مختلف پیشینیان ملاصدرا در باب ادراک.....	۱۸
۲-۳-۲- دیدگاه ملاصدرا در باب ادراک.....	۲۰
۱-۲-۳-۲- نسبت علم با نفس	۲۲

- ۲۳-۲-۲-۲- سرّ خلاقیت و انشاء نفس نسبت به صور علمیه خود.....
- ۲۴-۳-۲-۳- نقش عنصر مهم «آگاهی» در ادراک.....
- ۲۵-۴-۲-۳-۲- نظر ملاصدرا درباره فوق المقوله بودن وجود و علم.....
- ۲۶-۵-۲-۳-۲- اتحاد عقل و عاقل و معقول.....
- ۲۸-۶-۲-۳-۲- مسئله مطابقت صورت علمی با ماهیت خارجی.....
- ۳۱-۴-۲- تفاوت دیدگاه ملاصدرا در باب کیفیت پیدایش ادراکات حسی و عقلی.....
- ۳۱-۱-۴-۲- ادراک عقلی.....
- ۳۲-۱-۱-۴-۲- مشاهده ارباب انواع.....
- ۳۴-۲-۱-۴-۲- اتحاد با عقل فعال.....
- ۳۶-۵-۲- تجرد عقلی.....
- ۳۶-۱-۵-۲- تجرد نفس و قوای ادراکی انسان.....
- ۳۶-۱-۱-۵-۲- تعریف نفس.....
- ۳۷-۲-۱-۵-۲- تجرد نفس.....
- ۳۹-۳-۱-۵-۲- تجرد قوه حس و خیال.....
- ۴۱-۱-۳-۱-۵-۲- لوازم تجرد قوه حس و خیال.....
- ۴۳-۶-۲- ماحصل و مرور.....

- فصل سوم: علت مخالفت ملاصدرا با ابن سینا و سهروردی..... ۴۴
- ۱-۳- ادراک حسی از منظر ابن سینا و سهروردی و نقد ملاصدرا نسبت به آن دو..... ۴۵
- ۱-۱-۳- ادراک حسی از منظر ابن سینا..... ۴۵
- ۱-۱-۱-۳- آیا ادراک حسی نیازمند آلت است؟..... ۴۷
- ۱-۱-۲- آیا علم حضوری و ادراکات عقلی نیز محتاج آلت هستند؟..... ۴۷
- ۱-۲- دیدگاه سهروردی در باب ادراک حسی..... ۴۹
- ۱-۳- دیدگاه و نقد ملاصدرا در باب ادراک حسی..... ۵۲
- ۲-۳- ادراک خیالی از منظر ابن سینا و سهروردی و نقد ملاصدرا نسبت به آن دو..... ۵۵
- ۱-۲-۳- ادراک خیالی از دیدگاه ابن سینا..... ۵۵
- ۲-۲-۳- ادراک خیالی از دیدگاه شیخ اشراق..... ۵۷
- ۳-۲-۳- دیدگاه ملاصدرا در باب ادراک خیالی و نقد او نسبت به ابن سینا و سهروردی..... ۶۰
- ۳-۳- دیدگاه ابن سینا و سهروردی در باب تجرد و نقد ملاصدرا نسبت به آن دو..... ۶۲
- ۱-۳-۳- دیدگاه ابن سینا در باب تجرد نفس و ادراک..... ۶۲
- ۲-۳-۳- دیدگاه سهروردی در باب تجرد نفس و ادراک..... ۶۵
- ۱-۲-۳-۳- دلایل سهروردی بر تجرد نفس..... ۶۵

- ۶۷.....تجرد نفس از ماهیت.....۲-۲-۳-۳
- ۷۰.....نقد ملاصدرا به ابن سینا و سهروردی در باب تجرد.....۳-۳-۳
- ۷۳.....بحثی در باب مطابقت صورت ادراک شده با مطابق خارجی خود از دیدگاه سه فیلسوف.....۴-۳
- ۷۳.....۱-۴-۳- تطابق صورت علمی با خارج از دیدگاه ابن سینا.....۳-۴-۳
- ۷۴.....۲-۴-۳- تطابق صورت علمی با خارج از نظر سهروردی.....۳-۴-۳
- ۷۶.....۳-۴-۳- دیدگاه ملاصدرا در باب انطباق و نقد او نسبت به ابن سینا و سهروردی.....۳-۴-۳
- ۷۹.....۵-۳- بحثی در باب بیان اینکه چرا ملاصدرا راه پیشینیان خود را نرفته است؟.....۳-۴-۳
- ۸۲.....۶-۳- ماحصل و مرور.....۳-۴-۳
- ۸۴.....فصل چهارم: نقد آراء ملاصدرا در باب ادراک حسی با تکیه بر آراء علامه طباطبایی.....۳-۴-۳
- ۸۵.....۱-۴- نقد رأی ملاصدرا در باب ادراک حسی با توجه به مبانی فلسفی علامه طباطبایی.....۳-۴-۳
- ۸۹.....۲-۴- نحوه تحقق ادراک حسی.....۳-۴-۳
- ۸۹.....۱-۲-۴- تعریف علم و ماهیت آن.....۳-۴-۳
- ۹۰.....۲-۲-۴- ادراکات نظری و ادراکات اعتباری.....۳-۴-۳
- ۹۲.....۳-۲-۴- دیدگاه علامه درباره علم حصولی و علم حضوری.....۳-۴-۳
- ۹۳.....۱-۳-۲-۴- حضوری بودن علم به ذات.....۳-۴-۳
- ۹۴.....۲-۳-۲-۴- بازگشت علوم حصولی به علوم حضوری.....۳-۴-۳

- ۴-۲-۴- فراگیری نظرات علامه در باب ادراک حسی نسبت به ادراکات عقلی و خیالی.....۹۸
- ۴-۲-۴-۱- مشاهده صور عقلی کلی.....۹۹
- ۴-۲-۴-۲- مشاهده صورتهای حسی و خیالی (جزئی).....۱۰۰
- ۴-۲-۵- نقش جهان مادی در فرآیند ادراک حسی.....۱۰۱
- ۴-۵-۵- تجرد عقلی.....۱۰۳
- ۴-۵-۱- تجرد عقلی نفس.....۱۰۳
- ۴-۵-۲- استکمال نفس و نقش آن در بیان تجرد ادراک حسی و خیالی و عقلی.....۱۰۴
- ۴-۶- بحث انطباق علم با معلوم (واقع نمایی علم).....۱۰۶
- ۴-۷- وقوع خطا در ادراکات حسی.....۱۰۶
- ۴-۸- ماحصل و مرور.....۱۰۸
- ۴-۱۰- خلاصه و نتیجه گیری.....۱۰۹
- منابع و مأخذ.....۱۱۱

فصل اول

طرح تحقیق

ادراک حسی که از راههای مهم شناخت می باشد از دیرباز مورد توجه فلاسفه مسلمان و غیر مسلمان بوده است. علمای علم طبیعی و همچنین ریاضیدانها نیز در این باره دارای رأی بوده اند. طبیعیون و ریاضیون و برخی فلاسفه اسلامی مانند ابن سینا، شیخ اشراق و حتی ابن عربی ادراک حسی را رخدادی صرفاً مادی می دانند. سهروردی در این رابطه معتقد است ابصار عبارت از این است که شیئی نورانی و یا روشنی گرفته، با عضو بینایی که در آن رطوبتی صیقلی و عکس نما هست مقابل شود و هرگاه این شرایط پیدا گردد و موانع برطرف باشد، برای نفس، علم اشراقی حضوری به مبصر واقع می شود و در آن حال نفس آن را آشکارا و هویدا ادراک می کند. ابن سینا در این باره با رأی طبیعیون و نظریه انطباق موافقت می کند و معتقد است به هنگام رؤیت، انطباقی حسی از جسم به چشم می رسد و باعث دیدن شیئی می شود. اما ملاصدرا و علامه طباطبایی حقیقت ادراک را رخدادی غیر مادی تلقی می کنند و فعل و انفعالات مادی را صرفاً اموری اعدادی و آماده کننده شرایط ادراک می دانند.

ملاصدرا قائل به قیام صدوری صور خیالی و صور حسی به نفس است. او معتقد است نفس در پیدایش ادراک حسی، خیالی و عقلی مانند جهان خارج نقش ایفا می کند و منفعل نمی باشد. در واقع، نفس، خلاق صور حسی و خیالی است. نفس به دلیل حرکت جوهری، سعه وجودی پیدا می کند و دارای قدرت خلاقیت می شود و می تواند به هنگام مواجهه با اشیاء پیرامون، صور همه اشیا را در خود ایجاد کند و از این طریق آنها را مشاهده نماید. وی برخلاف ابن سینا ادراک را بصورت «حلول» تصویر مستقیم عین به ذهن و فرایندی انفعالی و انعکاسی نمی داند، بلکه آن را آفرینش صورت اشیا و محصولی با فعالیت و خلاقیت ذهن می شمرد. او ادراک را، برخلاف ابن سینا غیر مادی می داند. این فعالیت و خلاقیت ذهن چیزی را بر داده های حس نمی افزاید، بلکه مطابق آن را با وجودی ذهنی (نه وجود خارجی) می سازد و از خود، قالب یا رنگ خاصی را بر مدرکات خود تحمیل نمی کند.

بنابراین ذهن با بازسازی انطباعات حسی، ماهیات را می سازد و به علم حصولی می رسد. یا واضح تر بگوییم: علم حصولی می سازد و به قول علامه طباطبایی: «...بدنبال معلوم است ولی علم بدست می آورد». ملاصدرا معتقد است

تمام علوم به علم حضوری منتهی می شوند و در نتیجه علم، یک امر بدیهی است. از نظر ملاصدرا هر چیزی به واسطه علم شناخته می شود، پس اگر بخواهند علم را تعریف کنند دور لازم می آید.

علامه طباطبایی ادراک را امری مجرد می داند و معتقد است در فرآیند ادراک، ارتباط مستقیم بین قوه حاسه با شیئی محسوس برقرار می شود و نفس، حقیقت مدرک را بدون واسطه مشاهده می نماید. ایشان معتقد است در هر ادراک حسی، میان مدرک و ادراک، ارتباطی بی واسطه یا اتحادی حاصل می شود و شیئی خارجی یا مدرک، در اندامها و قوای ادراکی مدرک تأثیر می گذارد. تا وقتی آن ارتباط و اتحاد برقرار است، مدرک، ادراک را حضوری و بی واسطه می یابد و حضور، تنها به صورت حالت و کیفیتی در نفس و قائم به نفس است و همین که این ارتباط از بین رفت، اثری از آن در ذهن باقی می ماند که صورت ذهنی، علم حصولی نامیده می شود و به خودی خود، بیرون نما می باشد.

علامه، روشی مبتکرانه نیز در اثبات تجرد ادراک حسی دارد. ایشان بر این امر اینگونه استدلال می نماید: «فرض ادراک توسط مغز و مادی ساختن صرف ادراک، چیزی جز ایده آلیسم، شکاکیت و نسبیت به بار نخواهد آورد. و چون این هر سه باطل است، پس مادی بودن ادراک نیز باطل خواهد بود. پس ادراک، امری مادی نمی باشد و غیر مادی و مجرد است. البته پیش از علامه طباطبایی خواجه نصیرالدین طوسی نیز ادراک را امری مجرد می دانست. خواجه نصیرالدین طوسی معتقد است مفتاح ابواب علوم کلی و جزئی، حس است. به دلیل اینکه نفس انسانی از ابتدای فطرت تا آنگاه که همه معقولات اولی و مکتسب برایش حاصل می شود، مبادی تصورات و تصدیقاتش به حس برمی گردد.^۱

فصل اول از تحقیق پیش رو به طرح تحقیق اختصاص دارد. در فصل دوم نظر ملاصدرا در باب ادراک حسی بیان شده است و نیز به برخی مطالبی که به این بحث مرتبطند از دیدگاه ملاصدرا پرداخته شده است. فصل سوم به بیان علت مخالفت ملاصدرا با ابن سینا و سهروردی در زمینه ادراک اختصاص دارد. به منظور اینکه دیدگاه ملاصدرا به نحو بهتری تبیین شود، آن را با دیدگاه دو فیلسوف برجسته پیش از او مقایسه نموده ایم. در فصل چهارم که آخرین فصل است

^۱ - خواجه نصیرالدین طوسی، اساس الاقتباس، ص ۳۷۵

دیدگاه علامه طباطبایی را بیان کرده ایم و به نقد دیدگاه ملاصدرا با توجه به آراء علامه طباطبایی پرداخته ایم. در انتهای هر فصل به مروری بر محتوای همان فصل تحت عنوان ماحصل و مرور داریم. و در انتهای تحقیق خلاصه و نتیجه گیری از تحقیق حاضر ارائه گردیده است.

مسئله ای که در این تحقیق با آن روبرو هستیم این است که چرا ملاصدرا در بیان ادراک حسی راه پیشینیان خود را ادامه نداده است و اینکه چرا علامه طباطبایی در این باب راهی غیر از راه صدرالمآلهین را پیموده است؟

۱-۳- سؤالات تحقیق

سؤالاتی که در تحقیق حاضر درصدد پاسخگویی به آن هستیم به شرح ذیل است:

۱. ملاصدرا در باب ادراک حسی چه رویکردی را اتخاذ می نماید و حقیقت ادراک را چگونه توصیف می نماید؟
۲. علامه طباطبایی (ره) چه تعریفی از ادراک حسی ارائه می نماید و تعامل و ارتباط میان اندامهای حسی و اشیاء بیرونی را چگونه تبیین می نماید؟

۳. تفاوت دیدگاه ملاصدرا و علامه در چیست و به چه دلیل علامه نظر ملاصدرا را در این باره نمی پذیرد و چه نقدی به ملاصدرا وارد می نماید؟

۱-۴- فرضیه های تحقیق

۱ - ملاصدرا رویکردی استعلایی به ادراک دارد. وی درباره کیفیت حصول ادراک حسی معتقد است ادراکات حسی و خیالی از ابداعات خود نفس بوده و نفس نسبت به آنها فاعل صدوری محسوب می شود. ادراکات حسی و خیالی نسبت به نفس، قیام صدوری دارند.

۲ - علامه طباطبایی ادراک را امری مجرد می داند و معتقد است در فرآیند ادراک، ارتباط مستقیم بین قوه حاسه با شیئی محسوس برقرار می شود و نفس، حقیقت مدرک را بدون واسطه مشاهده می نماید. علامه، روشی مبتکرانه نیز در اثبات تجرد ادراک حسی دارد. «فرض ادراک توسط مغز و مادی ساختن صرف ادراک، چیزی جز ایده آلیسم، شکاکیت و نسبیت به بار نخواهد آورد.

۳ - علامه در این باره دیدگاه نوینی ارائه می‌دهد که از انتقاداتی که به نظر ملاصدرا وارد بود، مصون است. به نظر می‌رسد نظر ملاصدرا به خوبی نمی‌تواند رابطه عین و ذهن را برقرار سازد. اما علامه طباطبایی که معتقد است نفس بدون واسطه خود مدرک را مشاهده می‌نماید رابطه عین و ذهن را به خوبی تبیین می‌نماید.

۱-۵- سوابق مربوط

با بررسی بسیاری از مقالات و آثار منتشر شده به این نتیجه رسیدیم که تا کنون اثری که به طور خاص به بیان دیدگاه ملاصدرا در زمینه ادراک حسی پردازد و همچنین با بیانات علامه طباطبایی آن را نقد نماید، نگاشته نشده است. بنابراین در این اثر تلاش می‌نماییم تا به بررسی دقیق نظرات صدرالمآلهین درباره ادراک حسی پرداخته، آن را با نظرات ابن سینا و سهروردی مقایسه نموده و سپس آن را با توجه به مبانی علامه طباطبایی نقد نماییم.

البته مقالات و پایان نامه‌هایی در این زمینه به رشته تحریر درآمده است، از جمله پایان نامه دکتر عبدالرسول کشفی با موضوع نقد و ارزیابی نظریه معرفت‌شناسی (داده حسی) و... از برخی مقالات بررسی شده در این تحقیق استفاده شده است ولی هیچ یک از این تحقیقات، موضوع را از این جنبه که در تحقیق حاضر به آن پرداخته شده است، بررسی نکرده‌اند. در واقع تحقیق حاضر، قالب و روشی متفاوت را اتخاذ نموده است.

روشی که تحقیق حاضر آن را دنبال کرده است این است که در فصل دوم نظر ملاصدرا در باب ادراک حسی ارائه شده است که در خلال آن به بررسی ادراک خیالی نیز پرداخته شده است. دلیل بحث از ادراک خیالی در این تحقیق این است که ادراک خیالی و حسی بسیار به هم مرتبط هستند و دیدگاه ملاصدرا در باب ادراک حسی بر دیدگاه او در باب ادراک خیالی نیز اثر می‌گذارد و او نظر خاص خود را در این باب ارائه می‌دهد. در این قسمت به برخی مطالب دیگر مورد ارتباط با این موضوع پرداخته شده است. در تحقیق پیش رو به بحث تجرد نفس نیز پرداخته شده است. به این دلیل که این بحث، ارتباطی مستقیم با مسئله ادراک دارد که به آن اشاره شده است. در فصل سوم به بررسی دیدگاه پیشینیان ملاصدرا در باب ادراک پرداخته شده است تا نظر ملاصدرا در مقایسه با آن به خوبی روشن گردد و علت مخالفت وی با

دیدگاه این دو فیلسوف پیش از او مشخص شود. در فصل آخر نیز دیدگاه علامه طباطبایی در باب ادراک بیان و به نقد دیدگاه ملاصدرا با توجه به آراء علامه طباطبایی پرداخته شده است.

۱-۶- اهداف تحقیق

کیفیت ادراک حسی همیشه مورد توجه فیلسوفان ما بوده است، ولی همیشه به دلیل اختلاف بنیادین در فلسفه آنها این موضوع نیز تحت تأثیر بوده است و نظرات آنها در این باب متفاوت است. برخی علمای علم طبیعی نیز هم در گذشته و هم امروزه دیدگاهی کاملاً متفاوت نسبت به این موضوع دارند و ادراک حسی را صرفاً امری مادی که نفس انسانی هیچ دخالتی در آن ندارد می دانند. هدف از انجام این تحقیق این است که علت این اختلافها بررسی شود و بیان شود کدام نظر به مبانی اسلامی نزدیکتر است.

فصل دوم

نظر ملاصدرا در باب ادراک حسی

مسئله علم و ادراک همیشه از مسائل جنجالی فلسفی بوده و هست. ملاصدرا نیز مانند سایر فیلسوفان نظریه مخصوص خودش را در این باب ارائه می دهد. وی در مورد تعریف علم بیان می کند که علم از حقایقی است که آیتش عین ماهیتش است و به همین دلیل بی نیاز از تعریف است... و اینکه علم، اعرف معارف است و هیچ چیز شناخته شده تر از علم نیست زیرا علم یک حالت وجدانی نفسانی است که هر موجود ذی علم و ذی حیات بدون هیچگونه اشتباهی آن را در خود می یابد.^۱ سپس ملاصدرا بیان می کند که ادعان به وجود برخی امور بدیهی به توضیح و تنبیه احتیاج دارد، حتی خود وجود که اعرف اشیاء می باشد^۲ اینگونه است. با توجه به توضیحاتی که داده شد ملاصدرا علم را اینچنین تعریف می کند:

«و اما مذهب المختار هو أن العلم عبارة عن الوجود المجرد عن المادة الوضعیه».^۳

ملاصدرا علم را به دو قسم حصولی و حضوری تقسیم می کند. او در تعریف علم حضوری بیان می کند که گاه وجود علم با وجود معلوم یکی است. این قسم از شناخت در مواردی از جمله علم مجردات به ذوات خود و علم آنها به صفاتی که در ذاتشان هست و در علم آنها به افعال خود و حتی آگاهی آنها به گفت و شنودهای ذهنی خودشان مصداق پیدا می کند. پس، از نظر ملاصدرا علم به صورتهای ذهنی نیز از قسم علم حضوری است.^۴

اما قسم دیگر علم اینگونه است که هستی علم با هستی معلوم، دو نحوه متفاوت از وجودند و با یکدیگر متحد نیستند. یکی وجود عینی است و دیگری وجود علمی. مثل علم ما به اشیای پیرامونمان که وجود این اشیاء با وجود ما و وجود قوای درآکه ما مغایر است. ملاصدرا می گوید این نوع از علم، همان علم حصولی است که به تصور و تصدیق تقسیم می -

۱- ملاصدرا، الاسفار الاربعه، ج ۳، ص ۲۷۸

۲- همان

۳- همان، ص ۲۹۲

۴- ر.ک: مهدی حائری یزدی، آگاهی و گواهی، ترجمه و شرح انتقادی رساله تصور و تصدیق صدرالمتهلین شیرازی، مؤسسه مطالعات و تحقیقات

فرهنگی، ۱۳۶۷، صص ۴-۵